

УДК 398:2-162.6(=16)Мок(045)

SLAVIC GODDESS MOKOSHA: LINGUOCULTURAL DIMENSION
СЛОВ'ЯНСЬКА БОГІНЯ МОКОША: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВИМІР**Tsyhanok O. O. / Циганок О. О.***s.p.s., Associate Professor / к.п.н., доц.*

ORSID: 0000-0003-0898-6882

Sanivskyi O. M. / Санівський О. М.*s.p.s., Associate Professor / к.п.н., доц.*

ORSID: 0000-0002-9312-9369

*Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna,**Uman, Sadova street, 2, 20300**Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,**Умань, вул. Садова, 2, 20300*

Анотація. У роботі розглядається лінгвокультурологічний вимір образу слов'янської богині Мокоші. Проаналізовано літописні та літературні джерела, на основі енциклопедичних, літературознавчих, міфологічних та фольклористичних джерел з'ясовано етимологію імені Мокоша та виділено основні функції богині як покровительки достатку та врожаю, покровительки вівчарства та корів, опікунки домашніх жіночих ремесел, передусім ткацтва, покровительки тілесного кохання, покровительки криниць, вологи, дощу, божества дощу і благодатної вологи, богині долі, породілля та пологів.

Ключові слова: Мокоша, культ Богині, Велика Богина, пантеон князя Володимира, літописи, легенди, міфи, культ.

Вступ.

Культ Богині Макоши, за своїми функціями і легендами подібний до культів Великий Богинь, які існують у міфологіях практично всіх народів світу. Символіка цих Богинь вказує на чітко сформовані у свідомості давніх людей уявленнь про світобудову, а символи, знаки, сакральні письмена того часу, не тільки засвідчують, але й підтверджують велику роль Богинь у духовному становленні і житті народів.

Основний текст.

У «Повісті временних літ» згадується, що богиня Мокоша входила до пантеону Володимира: «І почав Володимир один княжити в Києві, і поставив кумири на горі за тереновим двором: дерев'яного Перуна зі срібною головою і золотими вусами, і Хорса, Даждьбога, Стрибога, Симаргла і Мокошу» [7, с. 57]. Тут богиня згадується після священної собаки Семаргла.

Вона також згадується майже у всіх повчаннях проти язичництва, що датуються XI – ХУІ століттями. У «Слові про ідолів» читаємо: «...тем же богам требу кладуть и творять и словенський язык: вилам и Мокошьи диве, Перуну, Хърсу...» [13, с. 510]. У пастирських настановах рекомендувалося священикам при сповіді запитувати жінок, чи не ходять вони до Мокоші. В «Уставі преподобного Сави» теж наголошується на необхідності кожній жінці признатися священикові на сповіді: «Чи сплутала (зблудила) еси з бабами богомерзські розпусти, чи молилася еси Вілам, чи Роду і Рожаницям, Перуну, Хорсу і Мокоші, пила і їла?» [14, с. 38].

Про пошану до цієї богині йдеться і у «Слові святого Григорія»: «Мокошу

шанують і Малакию вельми почитають» [14, с. 39]. «Слово Св. Григорія Богослова» називає цю богиню серед першорядних: «І нині по українцям (по країнах) моляться єму, проклятому богу Перуну, Хорсу, Мокоші» [8, с. 109]. У «Слові Івана Златоуста» згадується, що «моляться під овинами огню і вилам, і Мокоші, і Симу, і Рїглу, і Перуну, і Волосу» [14, с. 39].

Отже, богиня Мокоша посідала важливе місце у духовному житті тогочасного суспільства, особливо жіноцтва. У вже згаданому пантеоні Володимира вона посідала шосте місце серед верховних богів, що посилює думку про важливість цієї богині і про особливу повагу до неї князя.

Образ богині Мокоші, за літописами та історичними документами був багатofункціональним, що стало предметом дослідження багатьох учених: істориків, етнографів, фольклористів, філософів, мовознавців.

І. Огієнко висловив думку, що Мокош може бути чоловічим ім'ям, оскільки у чехів є «дощавий бог» Мокош. Л. Нідерле проводив аналогію між Афродитою, Астартою та Мокошею і зауважив: «Свідченням того, що ця кївська богиня не була лише літературною фікцією, є також те, що в північноросійському фольклорі вона утрималася і понині, хоча уявлення про неї, зрозуміло, значно змінилися. Мокуша – це як чарівна істота, яка з'являється в традиціях пасхальних посиденьок» [10, с. 312].

В. Скуратівський підкреслює широкі повноваження Мокоші і пише: «Зводячи у своєму пантеоні скульптуру Мокоші, князь, очевидно, мав на меті передати їй все духовне опікунство, яке досі належало жіночим богиням-берегиням. Окрім домашніх промислів і ремесел (ткацтво, вишивка, писанкарство), охорони криниць і джерел, щедрості врожаїв, а також збереження домашнього вогнища, під владу Мокоші підпадали благословення й покровительство князеві і його дружині, коли вони вирушали в похід» [14, с. 39].

Я. Боровський вважає, що Мокоша «була найтісніше пов'язана з вівчарством та зі сферою жіночого господарювання і вважалася супутницею Велеса у народному побуті» [1, с. 29].

В «Українській міфології» В. Войтовича та роботах Г. Лозко (виступає також під псевдонімом Волхвиня Зореслава) Мокоша характеризується як богиня, пов'язана з жіночою сферою в господарстві: рукоділлям, прядінням, тканням. У давніші часи вона була богинею землеробства й родючості, життєвої сили, достатку, покровителькою полів і домашніх тварин. Через те, що від урожаю й родючості залежала доля давніх русів, то Мокоша вважалася також богинею долі [2; 8].

Давні літописи та дослідження вчених дають можливість означити функції богині Мокоші у духовному житті наших пращурів, а також осмислити присутність відгуків про цей культ у сучасному побуті і фольклорі українського народу.

Ім'я богині Мокоші має дуже древнє походження, що значно ускладнює визначення його етимології.

Чеський історик і етнограф Л. Нідерле у імені богині вбачав зв'язок з грецьким словом «малакія», яке означає поняття «слабкість», цілком чітко

пояснював його походження від кореня *мок*, *мочити* [9].

В етимологічному словнику української мови ім'я Мокоші пов'язують зі словом «мокнути», а також з рослинами лататтям, лотосом, маком [5, с. 499–500].

На основі ретельного аналізу літератури, можна виділити наступні функції Мокоши:

1. Мокоша – покровителька достатку та врожаю. Образ великої Матері був в особливій пошані у слов'янських народів, Мати-сира-земля стійко асоціювалася з вегетативною силою землі [12, с. 41], яка дає людям усе необхідне, від неї залежить достаток. До неї зверталися з молитвою, її називали «святою», «матір'ю», «праведною», «щедрою», «святою», вона була мірилом усіх людських чеснот. Слова «мати», «земля», «божество» – рівнозначники» [4, с. 85], – пише Докія Гуменна. Мокоша – покровителька вівчарства та корів. Мокошу називають супутницею бога Велеса і пов'язують її ім'я з вівчарством, яке вона освячувала своєю присутністю, богиня пряла не тільки нитки льону та коноплі, але й вовняні. Цьому передували певні ритуали, однак більшість із них не дійшли до нашого часу. Можливо, що від Мокоші залежав приплід тварин у господарстві.

2. Мокоша – опікунка домашніх жіночих ремесел, передусім ткацтва. Богиня опікувалася домашніми промислами та ремеслами, зокрема, ткацтвом, вишиванням, шиттям. Ці функції з часом вона передала напівхристиянській, напівязичницькій богині Параскеві П'ятниці.

3. Мокоша – покровителька тілесного кохання. Деякі вчені, на основі повчань проти язичництва, аналогій до західноєвропейської міфології, вказують на відношення богині до тілесного кохання. Так, В. Скуратівський стверджує, що Мокоша була уособленням гріховного жіночого перелюбу, тому кожна жінка мусила на сповіді зізнатися священикові: «Чи сплутила (зблудила) еси з бабами богомерзкі розпусти, чи молилася еси Вілам, чи Роду і Рожаницям, Перуну, Хорсу і Мокоші, пила і їла?» [14, с. 39].

4. Мокоша – покровителька криниць, вологи, дощу. Етнографами було зафіксовано звичай приносити жертву Мокоші – кидати до криниці прядиво, куделю з льону, випрядені нитки та овечу вовну. Обряд поєднує в собі прядиво, яким опікується богиня, і вологу, субстанцію, в якій вона є повелителькою. Занурення у воду в українській народно-поетичній творчості співвідноситься з «повінню почуттів». На це вказує сучасна дослідниця Елеонора Гаврилюк. Вона підкреслює, що мається на увазі саме «неконтрольована згубна пристрасть» [3, с. 49]. На думку М. Жуйкової, потоптання в міфологічному мисленні українців рівнозначне заплідненню жіночого лона [6]. Про зв'язок цієї богині з водою свідчить і західнослов'янський матеріал. Наприклад, чехи шанували Мокошу як божество дощу і благодатної вологи і зверталися до неї під час великої засухи. На українському ґрунті це виявляється у звичаї, зафіксованому у ХІХ столітті, кидати до криниці куделю під час засухи. Деякі вчені вважають, що культ Мокоші закорінений у поклоніння великій Богині-Матері, чи навіть богині Дані, яку ще Геродот назвав матір'ю усього живого, богинею родючості. Покровительство воді та цілющим джерелам у

християнські традиції перехопила у Мокоші Парскева-П'ятниця, комплекс вірування якій включає поняття священної вологи. Параскева, наступниця Мокоші у християнському контексті, – покровителька цілющих джерел.

5. Мокоша – богиня долі. Мокоша близька до грецьких мойр, німецьких норм, що прядуть нитку людської долі. Вона асоціюється з нитками, волоссям, вовною, клоччям, а також з прядінням, плетивом, вишиванням, шиттям, усім тим, що передбачає скручування, закручування, переплетіння нитки, зав'язування у вузол. У слов'янській традиції володаркою Нитки Життя була язичницька богиня-пряля Мокоша [11, с. 169].

6. Богиня породілля та пологів. У володінні Мокоші всі прояви життя: сила росту рослин, життєва енергія тварин. Вона стоїть біля витоків життя на Землі. Мокоша присутня у момент народження всього живого, саме вона посилає на землю з небес душі людей у вигляді птахів, коли народжується дитина. І понині в Україні існує звичай розв'язувати всі вузли, розпускати волосся породіллі, щоб не розізлити богиню Мокошу і таким чином сприяти пологам.

Функції давньої богині Мокоші свідчать, що вона була всюдисуща, всевидюща, багатоліка.

Література:

1. Боровський Я.Є. Світогляд давніх киян. – Київ : Наук, думка, 1992. – 176 с.
2. Войтович В. М. Українська міфологія. – Київ: Либідь, 2002. – 662 с.
3. Гаврилюк Е. Еротичні імплікації рослинної символіки в українській календарній обрядовості // Студії з інтегральної культурології 2. Ритуал (Спецвипуск «Народознавчих зошитів»), Львів, 1999.
4. Гуменна Д. Благослови, Мати!: Казка-есеї. – К.: Вид. дім «КМ Academia», 1994. – 288 с.
5. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К. : Наук. Думка, 1983. Т. 3.: Кора – М / Укл.: Р. В. Болдирєв та ін. – 1989. – 552 с.
6. Жуйкова М. Номінація смерті та архаїчне мислення//Студії з інтегральної культурології 1. Танатос (Спецвипуск «Народознавчих зошитів»), Львів, 1996.
7. Златоустрій. Древня Русь X – XII вв. – М.: Мол. гвардия, 1990.
8. Іларіон (Огієнко І.; митрополит). Дохристиянські вірування українського народу : історично-релігійна монографія / Митрополит Іларіон (І. Огієнко). – Київ: Обереги, 1992. – 424 с.
9. Лозко Г. С. Українське язичництво як джерело побутового релігійного синкретизму [Текст] : дис... канд. філос. наук: 09.00.11 / Лозко Галина Сергіївна ; НАН України, Ін-т філософії. – К., 1996. – 147 с.
10. Мифы народов мира. [В 2-х т.] – М., 1980. – Т.1 – 671с. 1982. – Т.2 – С.169.
11. Нидерле Л. Славянские древности. – М.: Алатейя, 2000.
12. Попович М. В. Нарис історії культури України : [посібник]; Міжнар.

фонд «Відродження». – Київ: АртЕк, 1998. – 727 с.

13. Рыбаков Б.А. Язычество древних славян. – М.: Русское слово, 1997.

14. Скуратівський В.Т. Русалії. – К.: Довіра, 1996. – 734 с.

***Abstract.** The paper examines the linguistic and cultural dimension of the image of the Slavic goddess Mokoshi. Historical and literary sources were analyzed, the etymology of the name Mokosha was clarified on the basis of encyclopedic, literary, mythological and folkloristic sources. Her name is closely associated with moisture, the birth of a child, a life-giving source. The name of the goddess Mokosha is mentioned in the "Tale of Timeless Years", "Words about Idols", "Statute of Saint Sava", "Words of St. Gregory", "Words of St. Gregory the Theologian", "Words of John Chrysostom" and other teachings against paganism.*

I. Ohienko, V. Skurativskyi, Y. Borovskyi, V. Voytovych, H. Lozko, L. Niederle, V. Dahl, etc. wrote about the goddess Mokosha, her cult, functions, and the etymology of the origin of the name.

Based on a careful analysis of the literature, the following functions of Mokosha were identified: patroness of abundance and harvest, patroness of sheep and cows, patroness of women's home crafts, primarily weaving, patroness of carnal love, patroness of wells, moisture, rain, goddess of fate, goddess of childbirth.

The functions of the ancient goddess Mokoshi indicate that she was omnipresent, all-seeing, many-faced.

***Key words:** Mokosha, the cult of the Goddess, the Great Goddess, the pantheon of Prince Volodymyr, chronicles, legends, myths, cult.*